

Kopecská, Tereza

K výzkumům tzv. volyňské češtiny

Opera Slavica. 2023, vol. 33, iss. 2, pp. 77-80

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/OS2023-2-6>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78289>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20230705

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K výzkumům tzv. volyňské češtiny¹

Tereza Kopecká

(Brno, Česká republika)

V rámci projektu *Odras krize ve vyprávění nejstarší generace*,² na němž pracuje dialektologické oddělení ÚJČ AV ČR, v. v. i., proběhlo v roce 2022 několik terénních výzkumů, které byly zaměřeny na téma válečné krize, a to optikou minulosti (1. a 2. světová válka) i současnosti (válka na Ukrajině). V rámci těchto výzkumů se uskutečnily i rozhovory s mluvčími z řad tzv. volyňských Čechů a jejich potomků.

Jako volyňští Češi³ bývají označováni čeští emigranti a jejich potomci obývající severozápadní část Ukrajiny. Jedná se o vžitě označení, které navíc tato komunita užívá pro svou identifikaci, přestože z geografického a politicko-správního hlediska není zcela přesné. Předkové dnešních volyňských Čechů odcházeli na Ukrajinu od 60. let 19. století, a to především z oblasti severovýchodočeských dialektů. Založili zde přibližně čtyřicet českých vesnic, převážně v bývalé volyňské gubernii. Po druhé světové válce došlo k jejich částečné reemigraci do České republiky, další reemigrace následovala v 90. letech 20. století v důsledku černobylské katastrofy.

Mluva volyňských Čechů se podobně jako mluva příslušníků jiných českých jazykových ostrovů v zahraničí⁴ vyznačuje jednak větší mírou uchování archaických prvků češtiny, jednak interferencemi s majoritním jazykem. Mluvu volyňských Čechů v 60. letech 20. století zkoumala Zinaida Ivanovna Mjačina, a to v obci Malá

- 1 Příspěvek vznikl v rámci projektu *Odras krize ve vyprávění nejstarší generace* (Strategie AV21: Odolná společnost pro 21. století).
- 2 O projektu a jeho výstupech více viz webové stránky projektu: *Ve slovech*. [online]. Dostupné z: veslovech.cz. [cit. 30.11.2022].
- 3 Informace o volyňských Česích a jejich mluvě byly pro tento příspěvek čerpány z publikací ARKHANHELSKA, A. – BLÁHA, O. – CHOLODOVÁ, U. (eds.): *Čeština na Volyni*. Olomouc: Vydavatelství Filozofické fakulty Palackého, 2020 a JANČÁKOVÁ, J. – JANČÁK, P.: *Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004.
- 4 V souvislosti s Čechy žijícími v zahraničí odlišujeme jazykové enklávy (na území náležícím v minulosti k české jazykové oblasti) a jazykové ostrovy (vytvořené emigračními vlnami) (BALHAR, J. – KLOFEROVÁ, S. – ŠIPKOVÁ, M.: *Enkláva českého jazyka*. In: KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ENKL%C3%81VA%20%C4%8CESK%C3%89HO%20JAZYKA>. [cit. 30.11.2022].

Zubovština v Žitomirské oblasti.⁵ Mluvou reemigrantů, tedy volyňských Čechů, kteří se v 90. letech navrátili do České republiky, se zabývali Jana a Pavel Jančákoví. Výzkum byl realizován prostřednictvím *Dotazníku pro výzkum českých nářečí*, který byl vypracován pro *Český jazykový atlas*,⁶ díky čemuž bylo možné porovnat získaný materiál s mapami *Českého jazykového atlasu* a prokázat tak severovýchodočeský původ předků respondentů. Výsledky byly vydány formou monografie *Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny*.⁷ Nejnověji se mluvě volyňských Čechů věnovali pracovníci Univerzity Palackého v Olomouci, kteří prováděli výzkum na Ukrajině roku 2018. Jeho výsledkem byla publikace *Čeština na Volyni*,⁸ která se kromě lingvistického hlediska věnovala i kulturně-společenské úloze jazyka při uchování národní identity mimo vlast.

Všechny výzkumy mluvy volyňských Čechů potvrdily přítomnost nářečních prvků, která vyplývá ze skutečnosti, že emigrace na Ukrajinu probíhala v době, kdy byly tyto prvky běžnou součástí mluvy. Mluva volyňských Čechů nebyla následně vystavena nivelizačním procesům stejnou měrou jako čeština na území národního jazyka. Ve výše uvedených výzkumech bylo z hlediska výskytu nářečních prvků zkoumáno hláskosloví, tvarosloví a slovní zásoba, přičemž zachyceny byly rysy českých nářečí v užším smyslu, rysy společné středočeským a severovýchodočeským nářečím a rysy severovýchodočeských nářečí.⁹ Z hlediska interferencí s východoslovanskými jazyky zkoumali badatelé vliv ukrajinštiny a ruštiny (spisovných i nespisovných variet) a vzhledem k mnohonárodnostnímu složení dané oblasti i vliv polštiny a běloruštiny.

V rámci projektu *Odras krize ve vyprávění nejstarší generace* proběhly rozhovory s volyňskými Čechy a jejich potomky. V tomto textu se zaměříme na rozhovor s mluvčí, která patří do nejstarší generace volyňských Čechů a která se do České republiky, konkrétně do rodiště svých předků v okrese Rychnov nad Kněžnou, vrátila v souvislosti s válkou probíhající na Ukrajině.¹⁰ Mluvčí ve svém vyprávění vzpomínala na své české předky, na život volyňských Čechů, jejich cesty do České republiky i krajanský kulturní

5 Práce však zůstala v rukopisné podobě. O výsledcích výzkumu se lze zprostředkovaně dočíst v monografii JANČÁKOVÁ, J. – JANČÁK, P.: *Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004.

6 *Český jazykový atlas*. [online]. Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz>. [cit. 30.11.2022].

7 JANČÁKOVÁ, J. – JANČÁK, P.: *Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004.

8 ARKHANHELSKA, A. – BLÁHA, O. – CHOLODOVÁ, U. (eds.): *Čeština na Volyni*. Olomouc: Vydavatelství Filozofické fakulty Univerzity Palackého, 2020.

9 Na základě vnitřních diferencí volyňské češtiny dokázali badatelé určit východiska kolonizace v rámci severovýchodočeské oblasti i mnohem detailněji.

10 Za zprostředkování rozhovoru děkujeme paní Dagmar Martinkové ze *Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel* a paní Lyudmyle Chyzhevske z *Rady Čechů na Ukrajině*.

život. Součástí jejího vyprávění byla též aktuální válečná zkušenost: válka na Ukrajině, odchod z domova a nový život v České republice.

Mluva respondentky vykazuje prvky, které zjistily i výše uvedené výzkumy. Z rysů severovýchodočeských nářečí se jedná například o diftongizaci *í > ej* po sykavkách ve slovech *zima* a *lesíček* (*takovi zejmi tam bili krásni; tam v lesejčku vinesla takovej malinkej smrček*¹¹), koncovku *-oj* v dativu a lokálu singuláru životných maskulin (*jela sem kuli sinoj; šel taki na stavitelství jako děda, po dedoj*), analogické změkčení koncového konsonantu dle nominativu plurálu v ostatních plurálových formách životných maskulin (*modz dobře žili Češi ze fšejma národama, tam i s tejma Polácima i s Ukrajincima; s tejma českějma vojácima* – zde i další z rysů severovýchodočeských nářečí, a sice plurálové tvary zájmen *tejma* a *fšejma* podle složené deklinace), uniformní koncovky *-ej* a *-aj* u sloves v 3. os. pl. prez. (*čápi nosej chlapi; ti mladi možna to uš nevjeđej; ti práce, kteří oňi dávaj*) i lexikum typické pro danou oblast (*stolice ,židle‘; jarmara ,skřín‘*).

Z interferencí s východoslovanskými jazyky můžeme uvést například neexistenci hlásky *g* v internacionalismech (*ta hramátika česká, ona je dost teška; tenkrát prohrám takovej bil dobrej; bilo to modz dobře zorhaňizovani*), lexikální výpůjčky (*událi tam ti škúri ze skotu ,kúže‘*), modifikovanou sémantiku českých lexémů (*svázala se š českim úřadem ,spojila, navázala kontakt‘; já nevím, otkut se to vzala, ta vražda ,nepřátelství‘*), slova utvořená podle východoslovanského vzoru (*uš sme dvacet pjet víroči svátkuvali v našem spolku ,slavili‘*), infinitivní věty účelové (*přikoupil zem pro děti, on mňel štiri děti, abi každímu dát nejakej díl tej zemi*), odlišnou valenci predikátu (*se zajimal tema archivama*) či odlišné předložkové vazby (*on ode mňe bil na sedum let starši; on se učil ode mňe na štiri roki dříf*).

Mluva volyňských Čechů je příkladem specifické češtiny nejenom z hlediska jazykových rovin, které byly uvedeny výše. Volyňská čeština vytváří i svébytný zvukový dojem, o čemž se lze mimo jiné přesvědčit na webových stránkách *veslovech.cz*, které slouží také jako archiv zvukových nahrávek nářečních promluv. Zde lze nalézt vybrané audioukázky z vyprávění doplněné jejich přepisem v dialektologické transkripci, a to včetně ukázek z rozhovoru s mluvčí z řad volyňských Čechů.

11 Autentické nářeční exemplifikace jsou v tomto příspěvku přepsány současnou dialektologickou transkripcí.

Bibliografie:

ARKHANHELSKA, A. – BLÁHA, O. – CHOLODOVÁ, U. (eds.): *Čeština na Volyni*. Olomouc: Vydavatelství Filozofické fakulty Univerzity Palackého, 2020, 193 s. ISBN 978-80-88278-62-7.

BALHAR, J. – KLOFEROVÁ, S. – ŠIPKOVÁ, M.: *Enkláva českého jazyka*. In: KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ENKL%C3%81VA%20%C4%8CESK%C3%89HO%20JAZYKA>. [cit. 30.11.2022].

Český jazykový atlas. [online]. Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz>. [cit. 30.11.2022].

JANČÁKOVÁ, J. – JANČÁK, P.: *Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, 173 s. ISBN 80-246-0509-0.

Ve slovech. [online]. Dostupné z: veslovech.cz. [cit. 30.11.2022].

About the author

Tereza Kopecká

Czech Academy of Sciences, Czech Language Institute, Department of Dialectology,
Brno, Czechia

kopecka@ujc.cas.cz

<https://orcid.org/0000-0001-5902-2966>

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.